

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНАЛІСТИКА

СФІМОВ В. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри оперативного-розшукової
діяльності та спеціальної техніки
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.98:343.373

**ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ
ЗЛОЧИНІВ ШАХРАЙСЬКОГО ХАРАКТЕРУ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ
У СФЕРІ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ**

У статті проаналізовано типові схеми шахрайських дій, спрямованих на викрадання бюджетних коштів, які надаються для підтримки й розвитку пріоритетних галузей агропромислового комплексу. Досліджуються інші види шахрайств, розповсюджених у цій сфері підприємницької й іншої економічної діяльності. Зроблено висновок, що протидія таким злочинам має певні недоліки. Наведено найдоцільніші заходи для підвищення ефективності викриття й розслідування економічних злочинів, що вчиняються у сфері агропромислового комплексу.

Ключові слова: шахрайство, агропромисловий комплекс, викриття злочинів.

В статье проанализировано типичные схемы мошеннических действий, направленных на похищение бюджетных средств, которые выделяются для поддержки и развития приоритетных сфер агропромышленного комплекса. Исследуются другие виды мошенничеств, распространенных в сфере данной предпринимательской и другой экономической деятельности. Сделан вывод, что противодействие такого рода преступлениям имеет определенные недостатки. Называются наиболее целесообразные действия для повышения эффективности разоблачения и расследования экономических преступлений, которые совершаются в сфере агропромышленного комплекса.

Ключевые слова: мошенничество, агропромышленный комплекс, разоблачение преступлений.

The article analyzes the typical schemes of fraud aimed at the theft of budget funds provided for the support and development of priority sectors of agro-industrial complex. We study other types of fraud, common in this area of business and other economic activities. It is concluded that combating such crimes has certain disadvantages. The author expresses support for the measures to improve the effectiveness of disclosure and prosecution of economic crimes committed in the sphere of agro-industrial complex.

Key words: fraud, agro-industrial complex, detection of crime.

Вступ. Агропромисловий комплекс (далі – АПК) України завжди привертав увагу шахраїв, які намагалися використати нестабільне становище держави, коли відбувається правове реформування правоохоронних органів, на свою користь, втілюючи нові злочинні

шахрайські схеми заволодіння державними коштами, виділеними для підтримки пріоритетних галузей економіки. І нині, зважаючи на ріст цін на продовольчі товари, положення соціального захисту населення вимагає від Уряду України рішучих дій. У результаті ризикованих соціально-економічних експериментів, непослідовної політики вітчизняний агропромисловий комплекс виявився не в змозі самостійно (без втручання правоохоронних органів) у повному обсязі забезпечувати продовольчу безпеку України.

Стан дослідження. У геополітичній ситуації, що виникла в АПК України в 2013–2015 роках, питання про продовольчу безпеку стає особливо актуальним: повною мірою виявляється залежність нашого продовольчого ринку від імпорту [1; 2].

Стан АПК віддзеркалює не тільки економічну, а національну безпеку, тому протидія злочинності у сфері АПК стає одним із пріоритетних завдань оперативних і слідчих підрозділів Національної поліції України. Однак існує така залежність: наскільки повно виявлені закономірності злочинної діяльності, настільки можна розраховувати на появу ефективних методик виявлення й викриття окремих видів і груп злочинів.

Проблеми протидії економічній злочинності та корисливим злочинам, що вчинюються в аграрному секторі, розглядалися в роботах Ю.М. Антоняна, У.М. Бабаєва, Ю.Д. Блувштейна, В.В. Бабурина, С.Н. Баліної, Ю.В. Бауліна, А.І. Берлача, В.Т. Білоуса, П.Т. Геги, І.А. Гельфанда, А.П. Гетьмана, В.В. Голіної, К.К. Горяїнова, О.М. Джужи, А.Ф. Зелінського, В.В. Коваленка, Я.Ю. Кондратьєва, М.Й. Коржанського, О.Г. Кулика, О.М. Литвака, Є.В. Марценка, М.І. Мельника, П.П. Михайленка, В.І. Осадчого, М.І. Панова, В.В. Сташиса, Є.Л. Стрельцова, В.Д. Сущенка, В.Я. Тація, В.П. Тихого, П.Л. Фріса, Ю.С. Шемшученка, С.С. Яценка та інших учених.

Постановка завдання. Проте реальність істотно не змінюється, спостерігається ріст латентної злочинності у сфері АПК. Відбувається кримінально-правова деталізація злочинів шахрайського характеру.

Тому, **метою** дослідження є висвітлення найпоширеніших способів вчинення шахрайств в агропромисловому комплексі України.

Результати дослідження. Уряд України в державній програмі розвитку сільського господарства й регулювання ринків сільськогосподарської продукції, сировини й продовольства намагається здійснити істотне збільшення фінансової підтримки, включаючи пільгове кредитування, технічну й технологічну модернізацію АПК.

Усі останні роки АПК перетворювався в один із найбільш криміналізованих секторів вітчизняної економіки. Саме в ньому відбулася значна частина злочинних дій шахрайського характеру [1; 2]. Особлива увага повинна приділятися фактам викрадання бюджетних коштів, насамперед тих, які виділяються на держзакупівлі в системі реалізації державних програм агропромислового комплексу. У цьому аспекті АПК Дніпропетровської області не є винятком, на що вказано в звітних матеріалах ГУ Національної поліції в Дніпропетровській області.

Однією з головних функцій криміналістичної класифікації злочинів є створення передумов для формування окремих методик розслідування. Її розуміють як диференціацію (або систематизацію) окремих видів злочинів за криміналістично значущими підставами, що сприяє формуванню криміналістичних характеристик злочинів і розробленню окремих криміналістичних методик [3, с. 324].

Вивчення кримінальних проваджень та оперативних матеріалів дозволяє говорити про поширення шахрайських схем викрадання коштів, що виділяються на розвиток АПК. Насамперед привертають до себе увагу викрадання коштів, які виділяються у вигляді субсидій, покликаних стимулювати розвиток тваринництва. Прикладом може слугувати шахрайство, вчинене директором ТОВ «Новотроїцьке» В. у період із 5 липня по 31 жовтня 2013 року в результаті цілеспрямованих і навмисних дій. Він, використовуючи своє службове становище, керуючись корисливими мотивами, викрав під час отримання субсидій, установлених законами й іншими нормативними правовими актами, шляхом надання свідомо недостовірних відомостей бюджетні кошти, незаконно одержавши їх у вигляді субсидії на відшкодування частини витрат реалізованого товарного молока, на загальну суму 300 578

грн, які надійшли на розрахунковий рахунок ТОВ «Новотроїцьке», і використовував їх надалі за особистим розсудом, заподіявши матеріальний збиток в особливо великому розмірі.

Іншим розповсюдженим способом здійснення злочинів, передбачених ч. 2 ст. 190 Кримінального кодексу України, є викрадення грошових коштів, що виділяються на забезпечення житлом молодих фахівців (або їхніх родин) на селі. Це робиться шляхом подання громадянами, що не мають жодного стосунку до сільського господарства й не проживають у сільській місцевості, у відділ архітектури, будівництва й житлово-комунального господарства підроблених документів про те, що певна особа є молодим фахівцем підприємства АПК і має потребу в отриманні житла.

Так, за період часу з початку червня 2012 року по 17 січня 2013 року в селищі міського типу Кринички Дніпропетровської області, діючи навмисне, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер своїх дій, із метою незаконного збагачення, передбачаючи настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді заподіяння збитку у великому розмірі бюджету, не будучи працівником агропромислового комплексу, громадянином було надано в адміністрацію «Криничанський район» фіктивні документи: копію трудової книжки й трудовий договір, у яких було зазначено свідомо недостовірні відомості. У підсумку було викрадено бюджетні грошові кошти на загальну суму 217 300 грн під час одержання субсидії на придбання житлового будинку.

Типовою є ситуація, коли шахрайство, передбачене ч. 2 ст. 190 Кримінального кодексу України, відбувається в сполученні з підробкою документів, а саме посадові особи сільської адміністрації виготовляють підроблені документи про цільове використання отриманого державного кредиту, у результаті чого з бюджетних коштів їм надається субсидія для погашення частини відсотків із кредиту.

Аналіз таких кримінальних проваджень показує, що під час доказування найважливішим і складним моментом є встановлення прямого наміру на викрадення вже під час оформлення документів на одержання субсидії (страхування та ін.) і відсутність бажання виконувати свої зобов'язання. Обов'язковим елементом доказування є вилучення з кримінального провадження документів, які виступали знаряддям здійснення злочину.

На практиці складається така ситуація: найбільш небезпечні прояви злочинних посягань у сфері економіки, у тому числі у сфері АПК, залишаються латентними. І навіть у випадку відкриття кримінальних проваджень за такими фактами вони не доходять до суду. Тут можна наводити приклади за резонансними злочинами серед високопосадовців, у тому числі колишніх керівників міністерств і відомств, про що свідчать матеріали телевізійної програми «Гроші».

Підстави віднесення злочинів до групи бюджетних є занадто широкими, що передбачає можливість прирівняти будь-яке кримінальне правопорушення до наведеної криміналістично однорідної групи та, навпаки, невиправдано вузької, що виключає можливість розгляду злочинів, предметом посягання яких є матеріальні цінності у вигляді державного майна незалежно від форми його придбання та його місця в окремо взятому механізмі реалізації злочинного задуму [3].

У наукових працях останніх років виділяють криміналістичну класифікацію злочинів, пов'язаних із використанням бюджетних коштів в АПК. Так, кримінальні правопорушення досліджуваної сфери доцільно класифікувати таким чином:

1) за сферою:

а) злочини, що вчиняються в межах фінансово-господарської діяльності Аграрного фонду України;

б) злочини, що вчиняються в ході реалізації державної політики з фінансової підтримки сільгоспідприємств за рахунок коштів із Державного бюджету України;

в) злочини, спрямовані на привласнення бюджетних коштів під час діяльності Українського державного фонду підтримки фермерських господарств;

г) злочини, пов'язані із закупівлею сільськогосподарської продукції до державного резерву;

- д) злочини, спрямовані на заволодіння бюджетними коштами в ході виконання договірних зобов'язань, де однією зі сторін є громадянин-підприємець;
- 2) за часом:
 - а) короткострокові злочини;
 - б) довгострокові злочини;
- 3) за суб'єктом:
 - а) злочини, що вчиняються службовими особами;
 - б) злочини, що вчиняються матеріально відповідальними особами;
 - в) злочини, що вчиняються громадянами-підприємцями;
- 4) за кількістю учасників:
 - а) злочини, що вчиняються однією особою (як правило, службовою);
 - б) злочини, що вчиняються двома й більше особами;
- 5) за ступенем організації злочинної діяльності:
 - а) організовані;
 - б) неорганізовані;
- 6) за значенням у структурі технології злочинної діяльності:
 - а) основні злочини;
 - б) підпорядковані злочини [4; 5].

Необхідно зазначити, що криміналістична характеристика шахрайств, пов'язаних із використанням бюджетних коштів в АПК, являє собою складну інформаційну модель, що містить типові відомості про їх обов'язкові складові елементи, а саме: 1) способи та сліди злочину (комплекс злочинів), що розглядається; 2) предмет та обстановку зазначених протиправних діянь; 3) особу злочинця у вказаній сфері господарської діяльності. Способи вчинення вищевказаних злочинів доцільно класифікувати за повнотою структури, суб'єктом складом, формою вини, залежно від інструментів реалізації злочинного задуму, масштабу злочинної діяльності, становища, повноважень і місця професійної діяльності співучасників злочинів. Відповідно до розробленої криміналістичної класифікації суб'єктів указаних злочинів виділено такі їх інформаційні групи, як дирекція фондів; начальники структурних підрозділів на місці; начальники регіональних відділень; начальники відділів бухгалтерського й фінансового обліку, фінансово-економічних відділів; начальники управлінь; керівники науково-дослідних установ і державних інспекцій тощо [6, с. 359].

Найбільш перспективними запобіжними заходами спеціально-кримінологічного характеру в аграрному секторі економіки вважають такі: створення на урядовому рівні Координаційної ради з питань запобігання та протидії злочинам в аграрному секторі економіки, до складу якої треба включити представників Національної поліції України (ПЗСЕ, відділів, відділень кримінальної поліції, слідчих відділів, підрозділів патрульної поліції), Генеральної прокуратури України, Державної фіскальної служби України, Міністерства аграрної політики та продовольства України, облміськдержадміністрації, сільських (селищних) рад.

На Координаційну раду з питань запобігання та протидії злочинам в аграрному секторі економіки різних рівнів покладатимуться завдання з:

- 1) розробки науково обґрунтованої концепції створення в Україні єдиної багаторівневої системи управління щодо запобігання та протидії злочинам в аграрному секторі економіки;
- 2) методологічного забезпечення процесу розробки та прийняття відповідних управлінських рішень щодо діагностики та прогнозування негативних явищ і процесів у цій сфері, планування й виконання стратегічних, організаційно-тактичних та оперативно-розшукових заходів;
- 3) забезпечення безперервності здійснення контролю, перевірки, корегування й оцінки ефективності діяльності відповідних структур і їх працівників, а також оцінки реального стану змін (як бажаних – позитивних, так і небажаних – негативних) у стані кримінологічної обстановки на об'єктах цього виду злочинів [7].

Висновки. Треба погодитися з думкою деяких учених про те, що в сучасних умовах для успішної протидії економічній злочинності, особливо в її організованих формах, по-

трібна кардинальна реформа всіх силових структур, насамперед підрозділів, що здійснюють протидію злочинності у сфері економіки, та органів прокуратури щодо правового механізму їх діяльності. В іншому випадку буде тривати імітація протидії економічній злочинності, а не реалізовуватися реальна стратегія діяльності держави щодо подолання економічної злочинності.

Список використаних джерел:

1. Аналіз роботи підрозділів ДСБЕЗ МВС України за 2013 рік / [С.Г. Міщенко, В.Р. Сливенко, О.В. Лапко, В.І. Василичук, Б.В. Панасенко]; за заг. ред. С.Г. Міщенка. – К. : ДП «Розвиток», 2014. – 27 с.
2. Довідка про результати роботи підрозділів ДСБЕЗ за 9 місяців 2014 року : Лист МВС України від 4 листопада 2014 року № 23536/Ск [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
3. Шепітько В.Ю. Криміналістика : [підручник] / В.Ю. Шепітько. – К. : Ін Юре, 2010. – 496 с.
4. Кікінчук В.В. Криміналістична класифікація злочинів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів в агропромисловому комплексі / В.В. Кікінчук // Ученые записки Таврического национального университета имени В.И. Вернадского. Серия «Юридические науки». – 2013. – Т. 26(65). – № 1. – С. 379.
5. Лавренчук М.О. Оперативно-розшукова профілактика економічних злочинів в агропромисловій сфері / М.О. Лавренчук // Науковий вісник НАВС. – 2015. – Ч. 2. – № 1(34). – С. 99–106.
6. Пчолкін В.Д. Розкриття злочинів у харчовій промисловості : [монографія] / В.Д. Пчолкін. – О. : Вид-во ОЮІ НУВС, 2005. – 376 с.
7. Сюравич В.Г. Запобігання корисливим злочинам в аграрному секторі економіки України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право» / В.Г. Сюравич ; Київський національний університет внутрішніх справ. – К., 2007. – 23 с.

